

TEKNOLOGİYANIN TƏDRİSİ METODİKASI

UOT 372.800.2

Reyhan Tapdıq qızı Hacızadə
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

TƏDRİSDƏ ŞAĞIRDLƏRİN İDRAK FƏALLIĞININ MÜASİR İNNOVASIYALARLA ŞƏRTLƏNMƏSİ

Рейхан Тандыг гызы Гаджызаде
докторант по программе доктора философии
преподаватель Азербайджанского Государственного
Педагогического Университета

ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ С СОВРЕМЕННЫМИ ИННОВАЦИЯМИ В ОБУЧЕНИИ

Reyhan Tapdıg Hacızader
doctorial student in the program of doctor of philosophy
the teacher at Azerbaijan State Pedagogical University

CONDITIONALITY OF COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS WITH MODERN INNOVATIONS IN EDUCATION

Xülasə. Məqalədə müasir təhsildə gedən qlobal proseslərin səciyyəvi xüsusiyyəti, yeniliklərin təlim-tərbiyənin məqsəd, məzmun, metod və formalarına tətbiqi, qloballaşmanın yaratdığı sosial-iqtisadi şəraitdə bilik və fəaliyyətin(bacarığın) standartlarla həyata keçirməsinə zərurətin olmasından söhbət aparılmışdır. Müasir təhsildə gedən qlobal proseslərin səciyyəvi xüsusiyyəti olan fasiləsiz modernləşməsinə ehtiyac yaranmasının zəruriliyi təhlil edilmişdir.

Açar sözlər: *innovasiya, motivasiya, idrak fəallığı, inkişaf, yaradıcı qabiliyyət, texnologiya*

Резюме. В статье рассматриваются особенности глобальных процессов в современном образовании, применение инноваций к целям, содержанию, методам и формам обучения, необходимость внедрения знаний и деятельности, навыков и стандартов в социально-экономических условиях, созданных глобализацией. Проанализирована необходимость непрерывной модернизации глобальных процессов в современном образовании, что является характерной чертой.

Ключевые слова: *инновации, мотивация, познавательная деятельность, развитие, творческие способности, технологии*

Summary. The article considers the specifics of global processes in modern education, the application of innovations to goals, content, methods and forms of training, the need for the integration of knowledge and activities, skills and standards in socio-economic development. The need for continuous modernization of global processes in modern education is analyzed, which is a characteristic feature.

Key words: *innovation, motivation, cognitive activity, development, creativity, technology*

İnnovasiya - yeniliyin məzmunu və reallaşmasıdır. Bu termindən iqtisadiyyatda, sonralar isə müxtəlif elmlərdə geniş istifadə etməyə başlamışlar. İnnovasiyaların, yeniliklərin yarıdılması müxtəlif elm sahələrində spesifik cəhət-

lərlə müəyyən edilir. Amma müxtəlif sahələrdə intellektual yeniliklərin yarıdılması, ixtiraçılıq, səmərələşdirmə kimi mürəkkəb proseslərin müəyyən ümumi tərəfləri də mövcuddur. Yaponiya, Cənubi Koreya və s. innovasiya inkişafı yolu

tutan ölkələr xeyli müddətdir ki, buna aid fənləri orta məktəblərdə tədris edirlər. Universitetlərə qəbul zamanı abituriyentlər həmin fənlərdən imtahan verirlər.

Təhsildə kurikulum islahatının əsas vəzifəsi olan təlim prosesi şagirdlərin idrak fəallığına görə daha səmərəli qurulmasıdır. Təlim strategiyasına müəllim və şagirdlərin fəaliyyət mexanizmlərini eyni istiqamətində birləşdirən, bu məqsədə çatmaq yolunda istifadə olunan forma, metod, üsul və vasitələrin məcmusudur. Müvafiq innovasiyaların tətbiqi pedaqoji prosesdə şagird şəxsiyyətinin yaradıcılıq potensialını aşkar edib üzə çıxarmağa, onların idrak fəaliyyətinin inkişafına təminat verir. Onun nəticəsidir ki, ibtidai siniflərdə texnologiya fənnin tədrisi prosesində şagirdlər təhsil proqramında standartlara uyğun müstəqil olaraq düşünən, mühakimə yürütməyi bacaran, kollektiv və qrupda idrak fəaliyyəti göstərən, öz hərəkətlərinin nəticəsini götür-qoy edən, anında doğru qərarlar qəbul edən, aqlın çevikliyi, tənqidiliyi nümayiş edirlər. Bununla da təfəkkür keyfiyyətlərinə malik şüurlu vətəndaş yetişdirilir.

XXI əsr sürətli təzahürü ilə diqqəti cəlb edir. O, həyatımızın hər bir sahəsinə yeni tələblər qoyduğu kimi, öyrənməyə də aiddir. Milli və bəşəri dəyərlər əsasında qurulan təhsilimizin hazırkı inkişaf mərhələsində tədris prosesində biliklərin yaradıcı, fəal öyrənməyə istinad etməsi zərurətdən irəli gəlir. Öyrənmə insanın həyatı boyu əsas fəaliyyət növlərindən olub öz inkişafı prosesində, bəşəriyyətin tarix boyu toplamış olduğu təcrübə və biliyə yiyələnir. Öyrənmə biliklər sistemi, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilərək sonradan təcrübəyə tətbiq edilməsinə yönəlmiş məqsədyönlü idraki fəaliyyətdir. Hazırda təlim prosesində öyrədən şagirdlə qarşılıqlı əməkdaşlıq şəraitində və onların iştirakı ilə bilik, bacarıq və vərdişləri müstəqil mənimsəmələrinə şərait yaradır. Yəni, uşaqlara "öyrənməyi öyrədir". Demək təlim, öyrənlərin bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsində idraki fəaliyyətlərinin öyrədən tərəfindən idarə edilməsi prosesidir. Öyrənmə prosesi öyrənmənin xarakterindən-mənimsəniləcək təlim materialının xüsusiyyətlərindən, müəllimin pedaqoji ustalığı və təcrübəsindən, şəxsi qabiliyyət və metodikasından, öyrənmənin psixi inkişafının fərdi xüsusiyyətlərindən (əqli, emosional, iradi),

maraq dairəsi və öyrənməyə münasibətindən asılıdır.

Təlim materialının mənimsənilməsinin əsas şərti şagirdlərdə öyrənməyə müsbət münasibətin formalaşdırılmasıdır. Tədris prosesi şagirdin təbiətən malik olduğu öyrənmək meylləri, həvəsi ilə əlaqələndirilərsə, bu, təlim materialının daha yaxşı anlaşılmasına kömək edir. Bilmək hələ başlanğıcdır. Onu təcrübəyə tətbiq etmək indiki şəraitdə əsasdır. Bu zaman şagirdin müstəqil fəaliyyətdə informasiyaların təhlil və tərkibinə, qərarlar qəbul etməsinə, həyata keçirməsinə hazır olması da vacibdir. Müəllimin mövqeyi-öyrətmək, fənnə həvəs, maraq oyatmaqdır. O, informasiya mənbəyindən faydalana-raq, onun təşkilatçısına, idraki fəaliyyətə təhrik edən mənəvi və zehni impuls verir.

Uşaqlarda öyrənməyə maraq və tələbatı formalaşdırmaq müasir metod və üsulların təsiri ilə həyata keçir. Onun psixoloji mexanizminin mahiyyətini görkəmli didaktik alim M.A. Dani-lov "biliksizlik və bilik arasında daxili əksikliklərin həyəcanı" adlandırır.

Respublikada aparılan islahatlar innovativ xarakter daşıyır. Yeni tədris planları, təlim texnologiyalarından, İKT-dən istifadə edilməsi, qiymətləndirmənin yeni meyarları, elektron məktəb layihələri və s. bunlar hamısı, bir innovasiya kimi məktəblərdə tətbiq edilir. İnnovasiya bir pedaqoji fəaliyyət olaraq təhsilə yenilik gətirir. Pedaqoji prosesinin təkmilləşdirilməsinə xidmət edir. Pedaqogikada innovasiya iki yanaşmadan ibarət olub araşdırılır: qabaqcıl pedaqoji təcrübənin nəticəsi; pedaqoji ustalıq və şəxsi yenilik.

Birincisi, adətən innovasiya, yenilik dövründən sonra uzun mübarizələrin nəticəsi kimi cəmiyyət tərəfindən tətbiq edilməsi üçün bir model olaraq qəbul olunur (bunun əsasında sonralar yeni pedaqoji texnologiyalar yaranmışdır). İkinci yanaşmada isə innovasiya yenilik kimi qəbul olunmayaraq birinciyə arxalanır. Kazan araşdırmaçısı İ. Qareyev belə bir nəticəyə gəlmişdi ki " XX əsrdə metodik sistem, müəllif məktəblərini yaratmış üç qrup novator müəllim olub. Əsrin əvvəlində: S. Frene, M. Montessori, D. Düi, R. Şteyner, S.T. Şatski, M.M. Pistrak, A. Smacarenko; əsrin ortalarında V.A. Suxomlinski, Ş. Amonaşvili, L. Zankov, V.V. Davıdov, C. Lısenkova; XX əsrin axırında Y. Konarjev-

ski, O. Cametis, Q. Qabdulin, V. Şatalov, V. Dyacenko, Q. Lozanov, F. Bunyatova, P. Erdniyev və başqaları olmuşlar.

Innovasiya pedaqogikası təhsil-tərbiyənin paradigmasını dəyişməyi tələb edir. Paradiqma nəzəri və praktik problemlərin həllinin əsasına qoyulan yeni nəzəriyyədir. İnnovatorlar belə hesab edirlər ki, klassik pedaqoji nəzəriyyə köhnəlmişdir. Yeni şəraitdə indiki nəsillərə o nəzəriyyə əsasında təhsil-tərbiyə vermək mümkün-süzdür. Müasir pedaqogika praktikada o qədər də dəyişdirici təsir göstərə bilmir. O, inzibati-amirlik dövründə formalaşan ideyaları ilə ölkəmizin təhsil sistemini müdaxiləni davam edir.

İdrak fəallığı yaradan tərbiyənin inkişafına yönəlmiş təlim texnologiyasına konstruktiv təlim deyilir. Bu texnologiya ilə dərslər keçiriləndə müəllim şagirdlərə öz biliklərinə və təcrübələrinə istinad edərək yeni biliklərini yaratmağa şərait yaradır. Əgər fəal təlimdə şagirdlər bilik axtarışındadırlarsa, konstruktiv təlimdə onlar interaktiv fəallıqda olaraq tərbiyəni əməliyyatları aparırlar.

Konstruktiv təlim ilə qurulan riyaziyyatdan bir dərstdən nümunə gətirməklə texnologiyadan tədris mövzusu üçün də analoji şərh vermək olar:

Mövzu: “3-ə və 9-a bölünmə əlaməti”.

Dərsin məqsədi şagirdlərin bu rəqəmlərə bölünmə əlamətləri haqqında anlayışlarını aşkar etmək və onları genişləndirməkdir. Dərs komandalara bölünməklə başlanır. Əvvəlcədən hər stolun üzərinə hərəsində bir misal yazılmış dörd vərəq qoyulur. Uşaqlar misalları həll edərək cavablara uyğun yerlərini dəyişirlər. Bu təlim fəaliyyətində bir dəqiqə ərzində 30 misal həll edilir. Şagirdlər bir-birinə köməklik edirlər, sinifdə asta danışmaq bacarığına yiyələnirlər.

Bundan sonra onlara ilk sual bu olur.

– Siz əlamət deyəndə nə başa düşürsünüz?

Cavablar müxtəlif olur. Uşaqlar əlaməti boy-buxunla, görünüşlə, nitq hissəsi olan sifətlə əlaqələndirirlər.

Amma riyaziyyata eyham vurmurlar. Onda belə bir məntiqi keçid edilir:

Əgər say əşyanın miqdarını bildirirsə, əşyanın miqdarı ədəldirsə, onda ədədlərin əlamətini deyə bilərsinizmi?

Cavab: Ədədlər tək, cüt, bərabər, kiçik və böyük və s. olur.

Diqqətlə bu ədədlər sırasına baxılır: 3,6,9,12,15,18. Vurma cədvəlinə görə $3 \times 1 = 3$; $3 \times 2 = 6$; $3 \times 3 = 9$ və s. Bu cədvəlin öz qanunauyğunluğu var.

– Siz bilən bu sırada qanunauyğunluq hansıdır?

Cavab:

– Bu vurma cədvəlidir; ədədlər üç-üç artır.

Bunun qanunauyğunluğunu axtarırlar. Əgər eyni əməl bu sırada özünü təsdiq etsə, qanunauyğunluq tapılar.

– Hansı riyazi əməllər var?

Cavab:

– Vurma, bölmə, toplama, çıxma.

Şagirdlərə bir şərh verilir: təkliklərin qarşısında daima sıfır onluq olur, o göstərilir.

Birinci vurmadan başlanır. $0 \times 3 = 0$; $0 \times 6 = 0$; $0 \times 9 = 0$; $1 \times 2 = 2$; $1 \times 8 = 8$

– Vurma əməli alınır? Yox.

– Bölmə vurmanın tərsi olduğundan o alınacaq ya yox? Yox.

Toplama əməli aparılır:

$0 + 3 = 3$, $0 + 6 = 6$, $0 + 9 = 9$, $1 + 2 = 3$, $1 + 5 = 6$, $1 + 8 = 9$, $2 + 7 = 9$, $1 + 8 = 9$; $2 + 7 = 9$

Sual:

– Bu cərgədə siz nə görürsünüz? Hansı əlamət təkrar olunur?

Cavab:

– Ədədlərin rəqəmlərinin cəmi 3-ə bölünür.

Bu qanunauyğunluğu necə ifadə etmək olar?

Cavab:

– Əgər ədədlərin cəmi 3-ə bölünürsə onda bu ədəd 3-ə bölünür.

Alınan anlamı biliyə çevirmək üçün komandalara misallar verilir. Onlar bu misalları araşdırdıqları qanunauyğunluqla həll edirlər.

9 -a bölünmənin əlamətlərini tapmaq şagirdlərə çətin olmur.

Onların qarşısında belə bir məntiqi şərt qoyulur:

Əgər 9 ; 3-ə bölünürsə siz bilən 3-ə bölünmə əlamətləri 9-a tətbiq edilə bilərmi? Cavablar təzadlı olduğuna görə araşdırma aparmalı olur.

9, 18, 27, 36, 45, 63, 72, 81, 90, 99, 369, ...

Verilən ədəd sırasında ədədlərin rəqəmlərini toplayıb 9-a bölərək belə bir qənaətə gəlinir ki: “əgər ədəddəki rəqəmlərin cəmi 9-a bölünürsə onda bu ədəd 9-a bölünür”. 3; 1; 5.

Sonra şagirdlər 9 ədədin tərkibini araşdırırlar.

9 ;1;8;2;7.

Belə bir nəticəyə gəlinir: 9- tərkibində olan ədədlərin birliyi 9-a bölünür.

Komandalara 9-a və 3-ə bölünən ədədləri fikirləşib yazın deyəndə onlar bu sadə üsullarla çoxlu ədədlər yazırlar. Beləliklə onlar həm özlərinin yeni biliklərini qurdular, həm də çoxlu misal yaratdılar.

Dərstdən sonra belə bir qənaətə gəlinir ki, şagirdlərə hazır bilik verməkdənsə, onları bilik qazanma yoluna yönəltmək daha da faydalıdır. Bu yanaşma idrak fəallığı üçün məntiqi əsaslarla qoyulan sual-cavab və düşüncə yoludur!

Sınıfdə təlim prosesində geri qalan şagirdə belə bir sual verilir:

– Bu dərs sizin xoşunuza gəldimi?

Şagird cavabında bildirir:

– Müəllim, siz bizə dərs danışmadınız.

Öncül şagirdlərin fikri:

– Çox maraqlı idi, biz özümüz qaydanı tapdıq.

Hər bir yenilik şagirdlərin timsalında müxtəlifdir:

Prosesi ani dəyərləndirib qəbul edir , digəri isə onu görməyərək əvvəlki vəziyyətlə kifayətlənir.

İnnovasiya dedikdə müxtəlif yeniliklərin təlim-tərbiyənin məqsəd, məzmun, metod və formalarına tətbiqi, təhsilin iqtisadiyyatı, təşkili və idarə edilməsində pedaqoq və təhsilalanın birgə fəaliyyətlərinin yeni biliklər əsasında təşkili nəzərdə tutulur.

Müasir təhsildə gedən qlobal proseslərin səciyyəvi xüsusiyyəti onun fasiləsiz modernləşməsidir. Təhsildə modernləşmənin əsas məqsədi hazırda reallaşan kütləvi pedaqoji şəraitində yüksək keyfiyyətə nail olmaqdır. İnkişaf etmiş ölkələrin təhsil sistemləri qlobal tendensiyalara uyğun inkişaf edir. Qlobal tendensiyalar isə dünyanın yeni inkişaf səviyyəsi ilə müəyyən edilir. Bu məqsədlə bir çox ölkələrdə müvafiq təhsil strategiyaları və inkişaf proqramları hazırlanmış, hazırda icra edilməkdədirlər. Təhsildə strateji yanaşma digər fəaliyyət sahələrinə nisbətən vacibdir.

Müasir zamanda innovasiyaların yaranmasına səbəb olan tendensiyalara daxildir: Tədris prosesinin humanistləşməsi; uşaqların təhsilləri

və gənc nəslin inkişafı keyfiyyətinə verilən yüksək tələblər; mədəni-mənəvi dəyərlərə yönəlmə; təhsil müəssisələri arasında rəqabətliklik münasibətləri. Hər bir təhsil müəssisəsi yeniləşmə prosesində üç mərhələdən keçir: Təşəkkül (yeni təhsil müəssisəsinin, yeni kollektivin yaranması və ya kollektivin böyük hissəsinin təzələnməsi mərhələsi); fəaliyyət (təlim-tərbiyə prosesinin ənənəvi, stabil proqram və pedaqoji texnologiyalar əsasında işinin təşkili mərhələsi); inkişaf (təlim-tərbiyənin köhnə məzmunu və mövcud pedaqoji texnologiyalar yeni sosial-iqtisadi tələblərə cavab vermədiyindən yeni məzmun, forma və texnologiyaların yaradılması və tətbiqi mərhələsi).

İnkişafda olan təhsil müəssisələri ənənəvi, stabil formatda işləyən təhsil müəssisələrindən fərqlənir. Təhsil müəssisələrində innovasiya fəaliyyətinin əsas subyekti müəllim, idarəetmə obyekti isə təlim-tərbiyə prosesidir. İnkişaf etmiş təhsil müəssisələrində idarəetmənin predmeti təhsilin məqsədi, məzmunu, metod və formalarıdır. Praktiki olaraq, hər bir innovasiya təhsili prosesinin obyektini təhsilalanlardır. Tədqiqatçıların və təhsil müəssisəsi rəhbərlərinin əsas vəzifəsi təhsilin proqnozlaşdırılan nəticələrinə maksimum yaxınlaşmaqdır. Ona görə təhsil müəssisəsində tətbiq edilən innovasiya prosesi idarə edilməlidir.

İnnovasiya, yenilik, onun tətbiqi öz inkişafı prosesində müəyyən mərhələlər keçir: ideyanın yaranması; məqsədin formalaşması; yeni ideyanın konkretləşməsi (formalaşması); yeniliyin reallaşdırılması; yayılması. İnnovasiya rejimində təlim-tərbiyə prosesinin bütün iştirakçılarının – müəllim və şagirdlərin fəal şəxsi özünü-təyin prosesi gedir. Bu, insanların qarşılıqlı münasibətlərinin xarakterində öz əksini tapır. İnnovasiyaların həyat mərhələləri yeniliyi qəbul edən kollektivin inkişaf mərhələləri ilə sıx bağlıdır. Təhsil müəssisələrində innovasiyaların yaranmasının beş yolu mövcuddur: Müəssisəyə məxsus yeni təcrübənin yaranması; kənar təcrübədən istifadə; elmi araşdırmaların nəticəsi; eksperiment; "sınaq və səhv".

Statistik məlumatlara görə, yeni ideyaların yaranma mərhələsində təhsil müəssisəsi kollektivi üzvləri yeniliyə motiv dərəcəsiindən asılı olaraq aşağıdakı qruplara bölünürlər:

Liderlər qrupu (1-2%);

Müsbət yanaşanlar qrupu (50%);
Neytral olanlar qrupu (30%);
Mənfi yanaşanlar qrupu (20%).

Yeniliyin mənimsənilməsi və tətbiqinə zəif motivləşən insanlar bu yeniliyə müxtəlif formalarda müqavimət göstərirlər. Təcrübə göstərir ki, pozitiv nəticələr insanların yeniliyə qarşı münasibətlərini dəyişir. Hər bir innovasiya prosesi ehtimallı xarakter daşıyır. İnnovasiyaların nəticəsini proqnozlaşdırmaq asan deyil, risk dərəcəsi yüksəkdir.

Ədəbiyyat:

1. Abbasov, A.N. Pedaqogika: Orta ixtisas məktəbləri üçün dərs vəsaiti / A.N. Abbasov. -Bakı: Mütərcim, -2015. -360 s.
2. Abbasov, A.N. Pedaqogika: Müntəxəbat: Ali təhsil məktəbləri üçün dərs vəsaiti / A.N. Abbasov, R.R. Məmmədzadə L.A. Məmmədli .-Bakı: Mütərcim, -2021. - 608 s.
3. Sadıqov, F.B. Ümumi pedaqogika / F.B. Sadıqov. -Bakı: Maarif, -2018.
4. Əlizadə, Ə.Ə. Yeni pedaqoji təfəkkür: ideyalar, prinsiplər, problemlər / Ə.Ə. Əlizadə. -Bakı: Adil-oğlu, -2001.
5. Ağayev, Ş.O. Dərs: ənənə və müasirlik / Ş.O. Ağayev, R.T. Hacızadə -Bakı: "MM-S", -2020.

Problemin aktuallığı. Yeni təfəkkür şəraitində tədrisdə şagirdlərin idrak fəallığının müasir innovasiyalarla şərtlənməsi problemi öz aktuallığı ilə seçilir.

Problemin elmi yeniliyi. Pedaqoji prosesdə idrak fəallığı üçün əsas məqsədi dərsə maraq formalaşdırmaq, sadə priyomların növbələşdirilməsi, digər fənlərə inteqrasiya, müəllimin fəallığı, emosionallığı, dərs boyu maraqlı fakt və misalların, nümunələrin çəkilməsi ilə nail olunmasında innovasiyaların vacibliyi əsaslandırılmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Təqdim olunan materialdan şagirdlərin idrak fəaliyyətində innovasiyalardan mənəbə kimi istifadə edib pedaqoji prosesdə faydalanmaq olar.

E-mail: reyhan.hacizad@mail.ru

Rəyçilər: *ped.ü.elm.dok., prof. A.N. Abbasov,*
ped.ü.fəls.dok. İ.B. Əmirəliyeva

Redaksiyaya daxil olub: 19.03.2021